

Tropologija historičnega diskurza

Auch Klio dichtet oder die Fiktion des Faktischen

Oto Luthar

Sodobna teorija zgodovinske vede sprašuje po pogojih možne zgodovine in s tem načena dve osnovni vprašanji: prvo, ki se ukvarja z dejanskim stanjem in se sprašuje po empirično preverljivih pogojih, se pravi po elementih dejanske zgodovine in drugo, ki je usmerjeno k jezikovnim zmožnostim zgodovinarjevega opisa dejanskega stanja in poizveduje, na kakšen način zgodovinar konstituira svojo zgodbo (zgodovino) takrat, ko jo želi posredovati (ustno ali pisno) določenemu krogu bralcev oz. poslušalcev? V obeh primerih gre - z različnih perspektiv seveda - za »posredovanje Biti in izrekanja, dogajanja in pripovedi, zgodovine in historije«. ¹

I

Scitiram se enega najprodnnejših in morda najpogosteje citiranih teoretikov sodobnega zgodovinarstva loteva Nemeč Reinhart Koselleck, sam prav tako avtor izjemnih historiografskih razprav zadnjih dvajsetih let in nato v enem izmed sklopov poudarja, da odgovor na drugo teoretsko vprašanje sodobnega zgodovinarstva brez poznavanja tekstov obravnavanega zagovornika pripovedi, (kot osnove historičnega diskurza) sploh ni mogoč. Še več, prepričan je, da so »slikoviti jezikovni obrati, ki (istočasno) oblikujejo tako nazor kot mišljenje z Whitovim delom končno omejeni«. ²

Do podobnih sklepov prihajajo tudi drugi evropski (predvsem italijanski, angleški in nemški) avtorji, ki v zadnjem desetletju z vedno večjim zanimanjem spremljajo njegove prispevke ³ in kot rečeno, vse pogosteje citirajo njegove teze. Obenem njihovo osrednje zanimanje še vedno velja njegovim temeljnim delom: *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, (Baltimore 1973) in *Tropic of*

Z domislekom - v podnaslovu pričujočega teksta - je nemški redaktor Reinhart Koselleck interpretativno prevedel naslov dela Haydena Whita *Theory of Discourse*. Original je prvič izšel v Baltimoru leta 1978, nemški prevod pa v Stuttgartu leta 1986 (založba Klett-Cotta). Integralni naslov nemške izdaje je dejansko nekoliko širši od povzetega, *Auch Klio dichtet oder die Fiktion des Faktischen: Studien zur Tropologie d. histor. Diskurses* in kot tak še neposredneje napeljuje (tudi) na tisti del teoretske analize strukture historičnega diskurza omenjenega ameriškega avtorja, ki ga hočem v nadaljevanju predstaviti tudi sam.

1. Iz predgovora k nemški izdaji Whitove knjige *Auch Klio...*, str. 1, (avtor R. Koselleck).
2. *Ibid.*, str. 6.
3. Kot profesor berkeleyjske univerze predava White zadnja leta na oddelku *History of Consciousness* v Santa Crusu.

Discourse. Essays on Cultural Criticism, (Baltimore 1978⁴, in res, že v teh dveh knjigah se srečamo z vsemi temeljnimi izhodišči njegove zgodovinske analize modernega historičnega diskurza.

Zato je prav gotovo upravičeno, da pred interpretacijo posamičnih poglavij Whitovega dela (v tem primeru pred spoznavanjem njegovega pristopa do tropologije, historičnega diskurza in pogojev za oblikovanje človeške zavesti) spoznamo tudi širši okvir problematike, s katero se ukvarja. Pravzaprav je najbolje, da si tako kot tudi on sam postavimo nekaj bistvenih vprašanj sodobne historiografije, in sicer:

Kakšna je struktura posebne historične zavesti? Kakšen spoznavnoteoretski status imajo specifične historične razlage v primerjavi z alternativnimi vrstami razlag, s katerimi je prav tako mogoče definirati historično gradivo? Katere oblike historične predstavitve imamo na voljo in kateri so njihovi temelji?⁵

Sam White namreč ugotavlja, da so filozofi in zgodovinarji v zadnjih treh desetletjih v veliki meri odgovorili na ta in podobna vprašanja; in sicer prvi tako, da so poskušali določiti razmerje zgodovine do drugih disciplin, predvsem do naravoslovnih in družboslovnih ved, drugi pa tako, da so uspeh lastne discipline preverjali na podlagi proučevanja preteklosti in določanja razmerja med preteklostjo in sedanostjo.⁶ Vendar so tako prvi kot drugi pri tem pozabljali na vprašanje statusa historične pripovedi, vprašanje, ki so ga (bežno) obravnavali le literarni teoretiki. Po Whitovem mnenju so s tem spregledali pripoved kot celostno jezikovno *umetnino* (verbal artefact)⁷, ki nastopa samostojno kot odsev minulih struktur in procesov in je zato ni mogoče eksperimentalno preverjati niti proučevati z drugimi historičnimi metodami. To seveda ne pomeni, da so popolnoma pozabili na bistveno in občo prinaravo historične predstavitve in na njeno odvisnost od kasneje odkritih virov ali kompleksnejših konceptualizacij. Taki poenostavitvi oporekajo npr. že sprotna opozorila dobrih strokovnih zgodovinarjev, ki vedno znova poudarjajo, da so njihovi opisi preteklih dogodkov rezultat trenutne faze raziskav. Prav tako ne moremo trditi, da literarni kritiki *niso nikoli* preučevali strukture historične pripovedi. Kar lahko ugotovimo, je dejstvo, da so se vsi, tako filozofi, zgodovinarji in tudi literarni kritiki, praviloma branili priznati historični pripovedi to, kar dejansko je: »jezikovna fikcija (verbal fiction), katere vsebina je *izmišljena in skonstruirana* in zato bližja literarnim kot znanstvenim oblikam predstavitve.«⁸

Seveda so se taki »sočasnosti mitskega in historičnega«⁹ uprli predvsem zgodovinarji. Ker je historično v določenem smislu dejansko nasprotje mitskega, so bili le-ti resnično zelo občutljivi, če jih je kdorkoli prepričeval, da je to, kar tvori ogrodje njihovega dela, v resnici samo mit. Ali drugače: problematiziranje - po njihovem mnenju - preverjenih konceptov so dosledno odklanjali kot začetniško početje.

4. Nenazadnje lahko med temeljne tekste uvrstimo tudi njegov prispevek "Problem of Narrativity in Modern Theory of History", ki je izšel v Suhrkampovem zborniku, *Theorie der modernen Geschichtsschreibung*, leta 1987, (izdajatelj Pietro Rossi) in bo v slovenskem prevodu objavljen v KRT-ovem zborniku *Vsi Tukididovi možje: Sodobne teorije zgodovinopisja*.

5. Hayden White, *Auch Klia...*, str. 101.

6. *Ibid.*

7. *Ibid.*, str. 101, 102.

8. *Ibid.*, str. 102.

9. *Ibid.*

Po drugi strani pa so konec sedemdesetih let - tokrat predvsem teoretiki zgodovinopisja - prišli do enotnega stališča, po katerem so vse historične pripovedi (historical narratives) bistven in nepogrešljiv interpretacijski element.¹⁰ White, denimo, je prepričan, da mora zgodovinar neki določen historični material interpretirati, če hoče vzpostaviti takšno »gibljivo strukturo slik, v kateri se zrcali oblika historičnega procesa.«¹¹ Ne nazadnje tudi zato, ker je historična zapuščina preprosto prebogata in preskromna hkrati.

Po eni strani vsebuje historično gradivo veliko več podatkov, kot jih zgodovinar sploh lahko vključi v pripovedno predstavitev, kar pomeni, da mora obravnavane podatke »interpretirati« tako, da iz svoje predstavitve izključi tista dejstva, ki so glede na namen njegove pripovedi nepotrebna.¹² Po drugi strani mora pri svojem poskusu rekonstrukcije tega, kar se je »zgodilo« v nekem danem časovnem obdobju zgodovine, v svojo pripoved neizogibno vključiti tudi opis različnih dogodkov ali sklopov dogodkov, pri čemer pa ponavadi manjkajo prav tista dejstva, ki bi omogočila verjetno razlago poteka tega dogajanja. Se pravi, da mora zgodovinar obravnavano gradivo »interpretirati« tako, da s sklepanji in domnevami zapolni manjkajoče dele informacij, ki jih ima na voljo. Tako gledano je historična pripoved »nujna mešanica dokončno in premalo pojasnenih dogodkov, kopica dokazanih in domnevnih dejstev, interpretirana predstavitev ter interpretacija, ki nastopa kot razlaga celote v pripovedi zrcaljenega procesa.«¹³

Na točki, ko so teoretiki v glavnem priznali neizogibnost interpretativnega vidika zgodovinopisja, so hkrati tudi spoznali, da morajo razhajanja okoli problema interpretacije podrediti preučevanju problematike pripovedi. Ko pa so dokončno dojeli, da so vsi zgodovinski prikazi že interpretacije, so hoteli seveda ugotoviti, ali lahko posamezne historične razlage preteklih dogodkov sprejemamo kot objektivne, če ne že kar kot strogo znanstvene predstavitve pretekle *realnosti*. V zadnjih tridesetih letih so tako poskušali določiti predvsem spoznavnoteoretski status historične predstavitve in utemeljiti ter uveljaviti pripoved kot podlago za proučevanje različnih tipov historične interpretacije.¹⁴

10. V *Auch Klio...* je White nekoliko manj črnogled glede odnosa "strokovnih zgodovinarjev" do teoretskih analiz zgodovinopisja kot v *Metahistory*.

11. *Ibid.*, str. 64.

12. *Ibid.*

13. *Ibid.*

14. *Ibid.*, str. 64, 65. Treba je dodati, da tako poenotenje spoznanj glede razmerja med pripovedjo in interpretacijo velja predvsem za ameriške in britanske, torej ne toliko za kontinentalnoevropske teoretike zgodovinopisja. To ne nazadnje potrjuje vrsta kvalitetnih razprav ameriških in britanskih avtorjev, ki jih po krajšem obdobju akademske previdnosti sedaj pospešeno prevajajo predvsem Nemci in Italijani. Poglejmo samo nekaj najpomembnejših: W.H. Dray, *Philosophy of History* (Englewood Cliffs, N.J. 1964), pozneje tudi v zborniku *Philosophical Analysis and History* (N.Y. 1966); Louis O. Mink, "Philosophical Analysis and Historical Understanding", *Review of Metaphysics* 21, št. 4 (junij 1968), str. 667-698; Arthur Child, *Interpretation: General Theory* (Berkeley/Los Angeles 1965), ali "Five Conceptions of History" v *Ethics* 68, št. 1 (oktober 1957), str. 28-38; Arthur C. Danto, (nemški prevod) "Historisches Erklären, historisches Verstehen und die Geschichtswissenschaften" v *Theorie der modernen Geschichtsschreibung*, Suhrkamp, Frankfurt/M. 1987; in seveda Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-century Europe*, John Hopkins U.P. 1973, in *Tropic of Discours*, v nemškem prevodu *Auch Klio...*

Vendar je tudi v tem primeru prišlo do oblikovanja dveh stališč. Zagovorniki prvega - ki temelji na pozitivističnem razumevanju pripovedi - trdijo, da lahko zgodovinarji preteklo dogajanje razložijo le, če za procese, znotraj katerih poteka določeno dogajanje, lahko definirajo tudi procese vzročnosti.¹⁵ Skratka, prepričani so, da se zgodovina lahko poteguje za znanstveni status samo, če zgodovinarji zares razberejo tiste zakone, ki dejansko determinirajo historične procese.¹⁶

Druga skupina avtorjev, ki zagovarja predvsem literarna izhodišča, pa poudarja, »da zgodovinarji v pripovedi obravnavane dogodke razlagajo s pomočjo specifičnih sredstev kodiranja, in to tako, da poiščejo za njimi skrito zgodbo (story) in jo v razumljivi pripovedni obliki predstavijo povprečno izobrazjenemu bralcu.«¹⁷ Takšni vrsti razlage - trdijo njeni avtorji - je morda mogoče očitati poudarjeno literarnost, ne pa tudi neznanstvenosti ali celo protiznanstvenosti.

Nasprotno, radikalnejši predstavniki te skupine - med katere uvrščamo tudi Haydena Whita, kot vztrajnega zagovornika klasične retorike - obravnavajo historične tekste na enak način kot vse druge umetniške zapise. Pri tem se on sam podrobneje posveča predvsem jezikovnemu *ustroju* človeškega spoznanja, ali kot pravi Koselleck, zanima ga jezikovni aspekt *kulturološke* obravnave historičnih spoznanj.¹⁸

Na podlagi tega se znova približa prastari opredelitvi zgodovine; se pravi, da jo znova vzpostavlja kot del retorike, in tako (v prvi vrsti) *odkriva* perspektivo, ki na področje jezikovne obvladljivosti sveta ob historične, literarne, filozofske, psihološke, psihoanalitične tekste uvršča tudi poezijo. Zato ga ne zanimajo toliko »notranja« znanstvena vprašanja o tem, ali so historična dejstva, ki jih ponujajo zgodovinarji, resnična ali ne, temveč vztraja na stališču, da morajo historične predstavitve odgovoriti na družbeni izziv, biti morajo dobre in razumljive.¹⁹ S tem se navezuje (tako Koselleck) na Theodorja Lessinga - ki kaosu podanih dejstev ali podatkov »podeljuje« subjektivni smisel - obenem pa Lessinga presega, ko pokaže, da prav tropološke značilnosti jezika, tj. iz njega izhajajoči obrati, podobnosti ter primerjave s sodobnostjo, zamejujejo neskončni prostor možnih podatkov. Torej sodi tudi t.i. plot (zaplet, zasnova) - podrejen neki dogodkovni sekvenci oz. njeni pripovedni predelavi - k pogojem za možno posredovanje, saj le tako lahko zgodovinske izjave sploh dobijo neki smisel. V nadaljevanju se nato nekoliko oddalji (White, op.p.) od preučevanja mehanizmov subjektivističnega strukturiranja pomenov (meaning) in se posveti objektivizacijskim kriterijem jezika, s pomočjo katerih je, kot trdi, mogoče znanstvenost (eksaktnost) zgodovine utemeljiti predvsem s stališča lingvistike. Torej jezikovne opcije historiografskih predstavitev ne temeljijo le na strokovnem delu

15. Klasično utemeljitev nomološko-deduktivnega razumevanja historične razlage podaja Carl G. Hempel v "Explanation in Sciences and History", v ponatisu že omenjene knjige W.H. Draya *Philosophical Analysis and History*, str. 96-126, nemški prevod "Wissenschaftliche und historische Erklärungen" v: *Theorie und Realität. Ausgewählte Aufsätze zur Wissenschaftslehre der Sozialwissenschaften*, izdajatelj H. Albert (Tübingen 1972), str. 238 sl. Hempel zagovarja tezo, da je v svoji osnovi "razlaga .. enaka na vseh področjih znanstvenega proučevanja", zato bi, trdi naprej, "zgodovinarji morali v svoji razlagi in razumevanju preteklih dogajanj vpeljati deduktivni in nomološki princip naravoslovnih ved" (Hayden White, *Auch Klio ...*, str. 69).

16. *Ibid.*

17. *Ibid.*, str. 70.

18. R. Koselleck, Predgovor k *Auch Klio...*, str. 2.

19. *Ibid.*, str. 4.

zgodovinarjev, kot trdijo nekateri, temveč bi po njegovem mnenju zgodovinarji morali (v okviru svoje vede) določiti, kateri teoretski nastavki konstituirajo določene sklope dogodkov.

Le tako je namreč mogoče (tako White) ugotoviti tudi, kateri podatki so pomembni za predložanje oddaljenih ali odtujenih najdb; torej je treba te teoretske nastavke upoštevati, če hočemo spoznati notranjo smiselno povezanost obravnavanega dogajanja. Toda to je, kot kaže (podobno trdi tudi Koselleck) za White že sekundarno vprašanje. Usmerja se bolj k analizi jezikovno preverjenih vzorcev, vzorcev, ki uživajo domala normativni status, s čemer pa zgodovino pisce - ki se sklicujejo na določene utečene teoretske eksplikacije in z njimi pogojujejo upravičenost zgodovine, ki jo podajajo - sili v dodatno samorefleksijo.

Obenem nam z dobršno mero humorja - pa tudi nadvse polemično - dokazuje, kako hitro se metaforična predvidevanja lahko ustalijo kot jezikovno-komunikacijsko načelo še preden so znanstveno utemeljena in poudarja, da se za vsako kavzalno ali funkcionalno, obče ali parcialno izpeljano historijo skriva določena primarna metaforična potencia vsake jezikovne artikulacije; ne glede na to, ali je usmerjena (historija) na poudarjanje individualnih razlik ali na primerjave med tovrstnimi formalizirajočimi opcijami.

Dejansko imamo opraviti s sistemom štirih osnovnih jezikovnih figur, tj. s holistično, kavzalno, materialistično in idealistično jezikovno figuro, s katerimi nam White ponuja nekakšen metahistorični pluralizem v razlagi sveta, ne da bi pri tem padel v historizacijski relativizem, tako občutljiv za ideološko-kritične redukcijske tehnike. Pri tem se zateka k »diahronemu modelu razlage« (diachroner Deutungsmuster). Izpeljuje ga iz *časovnega zaporedja*, v katerem se jezikovne figure med seboj zamenjujejo in nato lastno predstavo o določeni *časovni logiki*, strukturira v štiriplastni diskurz, katerega začetek predstavlja stroga metafora, tej pa nato sledijo metonomija, sinekdoha in končno ironična jezikovna figuralika.

Kaj to pomeni za sodobno razpravo o historični interpretaciji nam med drugim pove tudi Koselleck, ki meni, da lahko na podlagi Whitovega razumevanja jezikovne konstrukcije zgodovino pisja *celo* t.i. Foucaultova antihistorična poglavja prevedemo v neko smiselno diahrono *shemo zgodovinskega razvoja* in tako v njem končno odkrijemo legitimnega dediča zahodne filozofije zgodovine in ne zgolj posthistoričnega ali poststrukturalističnega avtorja.²⁰

Zgodovinske razlage bi glede na to morale biti svoboden izbor med vedno navzočimi (možnimi) jezikovnimi opcijami, še več, bolj bi morale slediti zaporedju, ki ga narekuje metaforična govorica. A ob tem pa vendarle ostaja odprto drugo, za nas bistveno, vprašanje; ali je tako zastavljeno zaporedje družbenih, kulturnih in političnih danosti, zgodovinskih konfliktov ter sprememb ustrezen model za strukturiranje takega *predmetnega področja*, ki ga tako kot model jezikovnega zaporedja lahko jasno razberemo tudi v ne povsem identičnih diskurzivnih oblikah (?).

Pri iskanju odgovora na to vprašanje je White nekoliko bolj zadržan kot v sami

20. *Ibid.*, str. 5, 6.

sistematizaciji jezikovnih figur. Izhaja namreč iz dejstva, da je razlika med t.i. dejansko zgodovino in njenim pomenom že določena, samo določanje te razlike pa je po njegovem mnenju mogoče le z jezikovnimi sredstvi. In videti je, da prav takšne trditve spodbujajo mnjenja mnogih teoretikov zgodovino pisja, s katerimi nas prepričujejo, da nam Hayden White ponuja jezikovno Metateorijo, na podlagi katere se pokaže, da »zgodovinske vede - kot neke na podlagi dejstev izpeljane zvrsti - ni, obstaja pa na jeziku utemeljena metazgodovina.«²¹

... Mislim, da bolj udarne trditve, od pravkar navedene, s katero bi ponazoril pomen in vlogo Haydena Whita v sodobni teoriji zgodovino pisja, skorajda ni. Za sklep tega uvodnega dela, bi zato rad dodal le tole: White resda ne gre tako daleč kot francoski poststrukturalisti, ki historičnemu tekstu odrekajo status posrednika resnice, gre pa kljub temu daleč; za večino klasičnih zgodovinarjev veliko predaleč.

II. Tropologija, diskurz in oblike človeške zavesti

Jezikovna dispariteta med oblikami izražanja na eni strani in pomenom na drugi je temeljno izhodišče moderne strukturalistične in postrukturalistične tekstovne teorije, ki izhaja iz razmisleka o arbitrarnosti povezave (razmerja) med označevalcem in označencem v Saussurovem pomenu.²²

S tem, ko se tudi White spogleduje s tako in podobno literaturo skuša s pomočjo postrukturalističnih teorij ubežati senci realističnega diskurza. In ko potem iz njih povzema tudi trditve, da se »podatki upirajo koherenci podobe, ki jo skušamo iz njih sestaviti«, razkrije svoj namen, tj. preučevanje strukture zavesti s pomočjo tropološke govornice.²³ »Tropi«, pravi, »vzpostavljajo takšne govorne ali miselne figure, ki se odmikajo od obravnavanja pričakovanega, zato pa toliko bolj povezujejo predstavitve, ki v 'normalnih' primerih ne sodijo skupaj oz. so med seboj povezane na drugačen način.«²⁴

Torej tudi takrat, ko trope razumemo kot govorni ekvivalent določene psihološke reakcije (tako kot predlaga Harold Bloom - *Map of Misreading*, N.Y. 1975, White pa povzema po njem) niso samo zamik k nekemu verjetnemu pomenu, temveč omogočajo tudi spoznavanje drugačnega načina razumevanja tega, kar dejansko ustreza resnici.²⁵

Glede na to, pomeni tropični postopek (troping) odmik od uhojene predstave o tem, kako so stvari medsebojno povezane, je torej način drugačne predstavitve medsebojne prepletenosti danih dejstev, ki ne izključuje njihovega drugačnega izražanja.

Tropični postopek je potemtakem duša diskurza. Diskurz pa tista oblika (zvrst), pojmovni sklop, v katerem težnja po tropičnem izrazu sicer izstopa, obenem pa

21. *Ibid.*

22. H. White, *Auch Klio...*, str. 7, povzeto po Frideric Jameson, *The Prison House of Language: A Critical Account of Structuralism and Russian Formalism* (Princeton U.P., 1972), I. pogl.

23. Obširno razloži izvor in pomen besede tropično: ("tropikos", obrat; v moderni indoevropsčini "tropus"; v klasični latinščini "metapher"; v moderni angleščini "style", *Ibid.*, str. 8.) ter temu doda še znano dejstvo, ki pravi, da retorikom, gramatikom in jezikovnim teoretikom tropi pomenijo odklon od dobesedne, običajne ali dejanske rabe jezika, odklon v načinu govora, ki ni sankcioniran niti z navado niti z logiko.

24. *Ibid.*, str. 9.

25. *Ibid.*

poudarja možnost alternativne razlage istih dejstev. Po drugi strani pa White vedno znova poudarja, da diskurz, ki ne vsebuje tropičnega postopka, ne izpolnjuje svoje naloge oz. ne dosega zastavljenega cilja. Se pravi, se lahko toliko bolj strinjamo s Bloomovo trditvijo, da so vse interpretacije odvisne od antitetičnega razmerja med pomeni in ne od običajno pojmovanega razmerja med tekstom in njegovim pomenom. V vsakdanji praksi smo namreč soočeni z neizpodbitnim dejstvom, da se poskusi vsakega podajanja (tudi najčistejši diskurzivni prozni teksti, teksti, ki hočejo posredovati »stvari kot so se zgodile«) izjavijo takoj, ko se njihovi avtorji *izognejo* posredovanju retoričnih *okrasov* ali poetičnih podob.

Vsakdanji postopek za ovrednotenje prozних diskurzov - npr. Rankejevih historičnih predstavitev - je namreč v tem, da jih najprej preverimo na ravni faktografske točnosti in nato ugotovimo, v kolikšni meri ustrezajo kriterijem logične konsistence »t.i. klasičnega silogizma«;²⁶ toda kot tak očitno nasprotuje diskurzivni praksi, če ne celo teoriji diskurza, saj bi »v resnici« moral konstituirati osnovo, na podlagi katere je mogoče opredeliti, kaj od obravnavanih dejanskih prilik označujemo kot dejstvo in hkrati ugotovimo, katera oblika razumevanja je najustreznejša za dejstva, določena na ta način.²⁷ Z eno besedo, diskurz je neke vrste *posredniško* podjetje; lahko je interpretativen in prainterpretativen, s tem da se v enaki meri posveča tako bistvu interpretacije kot tudi predmetu, se pravi, vzroku lastnega nastanka in oblikovanja.

Ta dvojna narava diskurza pa je najpogosteje označena kot *dialektična*. White, ki se mu zdi izraz »dialektično« zaradi ideoloških asociacij že usmerjen, ker »... se vse prepogosto podreja nekemu transcendentalnemu subjektu ali pripovedujočemu Jazu«,²⁸ predlaga drug pojem, in sicer govori o diataktični (»diatactical«) naravi diskurza, ki je po njegovem mnenju za opis in razumevanje dinamičnega gibanja ustrenejša. Ima namreč to prednost (tako White), da opozarja na nekoliko drugačno razmerje med diskurzom in njegovim domnevnim predmetom, oz. njegovimi različnimi interpretacijami, obenem pa ne napeljuje niti na hipotaktično obravnavo (izrazno prevrednotenje), niti na praktično klasifikacijo diskurza (kot realitete) s katero le-ta domnevno prevzema neki vmesni položaj dejanskega sintaktičnega načina mišljenja. Nasprotno, *pravi* diskurz postavlja tak vmesni položaj pod vprašaj. Dvomi v vsa »taktična« pravila, tudi tista, ki določajo njegov lastni ustroj. Prav zato, ker je aporetičen in ironičen do svoje lastne ustreznosti, ga ni mogoče usmerjati samo z logiko. Na neki način se prijemom logike odteguje, istočasno pa se vztrajno ukvarja z

26. *Ibid.*, str. 10.

27. Že sama etimologija besede "diskurz" (latinsko *discurrere*) poenostavljeno pomeni gibanje "gor-dol" oz. "sem ter tja". Kot kaže diskurzivna praksa je to gibanje lahko *pralogično*, *antilogično* ali *dialektično*. Cilj antilogičnega gibanja diskurza je dekonstrukcija konceptualizacije danega izkustvenega področja, okostenelega v hipostaziranju, saj slednje preprečuje drugačno - novo razumevanje, ali na formalni ravni zanika tisto, za kar nam občutek govori, da bi ustrezalo določenemu življenjskem okolju. *Pralogično* gibanje pa stremi za tem, da neko izkustveno področje, polje podpira za analizo logičnega mišljenja. Določen diskurz se torej giblje "gor in dol" med privzetimi principi kodiranja spoznanj in podrejeno zmešnjavo fenomenov, ki nasprotujejo razvrščanju v okvir konvencionalnih pojmov kot so "realnost", "resnica" ali "možnost". Premika se "sem in tja" (kot tkalski čolniček, op. White) med alternativnimi načini kodiranja realnosti od katerih pa so nekateri morda že sprejeti in sicer na podlagi diskurzivnih tradicij, ki obvladujejo določeno raziskovalno področje. Drugi zopet so ideolekti avtorja, ki jih le-ta želi adaptirati kot vrednote.

28. H. White, *Auch Klio...*, str. 11.

vprašanjem, ali s pomočjo logike lahko dojamemo bistvo njegovega predmeta in tako »teži« (tako White) »k meta-diskurzivnim refleksijam«. ²⁹ Skratka, z enako zavzetostjo se ukvarja z lastnim ustrojem kot z "elementi«, ki določajo njegovo vsebino. Če torej diskurz obravnavamo kot zvrst, ga moramo - predlaga White - analizirati na treh ravneh:

- na ravni opisa »podatkov«, do katerih pridemo v okviru stranskih raziskav, *na slepo srečo*,

- na ravni argumentacije ali pripovedi, ki spremlja opis oz. ga presega in

- na ravni, kjer se oba prejšnja udejanjita. ³⁰

Pravila, ki se izkristalizirajo na zadnji (»diataktični«) ravni diskurza, potem določajo njegovo vsebino; področje, na katerem se stikata opis in argumentacija oz. faze, skozi katere se diskurz v nekem danem procesu razvija. Prav tako ta pravila določajo tako sam razvoj kot tudi modaliteto metalogike, s pomočjo katere lahko sklep (diskurza) vpnemo z napovedmi, ki ga uvajajo, se pravi, da ga končamo tam, kjer smo ga začeli - seveda na neki čisto drugi ravni. Tako gledano je diskurz sam neke vrste model tistega procesa ovedenja, na podlagi katerega je mogoče nasprotna izkustvena področja - ki jih v prvotnem smislu zapopademo le kot skupek nerazložljivih fenomenov - asimilirati z analogijo *izkustvenih področij*, ki so glede na svoje poglavitno stanje sprejeta kot že razumljiva. ³¹

Ali, če povzamemo, razumevanje je tropološki proces seznanjanja z neznanim, z »nenavadnim«; proces, v katerem se s področja stvari, ki veljajo za »eksotične« in nerazvrščene, to nenavadno izlušči in nato vpelje na eno izmed področij izkušnje, na področje, ki je dovolj *kodirano* za »vsakdanjo rabo«. Se pravi, da spoznavanje neznanega (daljnega ali tujega) nujno vključuje neki figurativen tropični postopek (troping), proces spoznavanja, ki se po Whitovem mnenju udejanja s pomočjo vseh pomembnejših oblik figurativne govornice, ki jih retorična teorija (vse od renesanse) označuje kot »master tropes«, (oznaka Kennetha Burka); to so metafora, metonomija, sinekdoha in ironija.

In naprej: kot kaže arhetipski plot diskurzivnih formacij, od pripovedujočega jaza diskurza zahteva, da izhaja iz osnovnega metaforičnega opisa določenega spoznavnega predmeta, ga s procesom metonomičnih dekonstrukcij lastnih elementov pripelje do sinekdohičnih predstavitev razmerja med njegovimi zunanji značilnostmi in načinom, kako je sprejet, ³² se pravi, do predstavitve vseh nasprotij, ki tako razmerje sestavljajo, do razmerja med predmetom in pomenom.

Na tej podlagi se izkaže, da rabi diskurz - tudi sam rezultat prizadevanj zavesti po obvladovanju problematičnih spoznavnih področij - za tisti model metalogične operacije, s pomočjo katerega lahko zavest, pojmovano kot občo kulturno prakso, prilagaja lastnemu socialnemu oz. naravnemu okolju.

S tem, ko elemente danega področja razporedimo po časovnem ali prostorskem zaporedju, lahko zapis končamo in je to naš sklepni analitični korak. Lahko pa

29. *Ibid.*, str. 12.

30. *Ibid.*

31. *Ibid.*

32. *Ibid.*, str. 13.

pristopimo k integraciji danih elementov, jih razporedimo v razrede, pomenske sklope, vrste, zvrsti..., se pravi, da jih »hipotaktično uredimo in s tem omogočimo ugotavljanje njihovega esencialnega statusa ali vsaj lastnosti (atributov) posameznega bitja. Na tej točki se potem lahko zadovoljimo z razločevanjem integracijskih očrtov, na način, kot to počno idealisti v filozofiji ali raziskovalci v naravoslovnih vedah, ali pa vpeljemo še en 'obrat' in ugotovimo, v kolikšni meri taka *taksonomična* operacija upošteva tako klasificirane elemente in nato s kompleksnejšim posegom poskušamo ugotoviti, ali je naš taksonomični sistem resnično produkt našega lastnega interesa za organizacijo realnosti ali zgolj produkt objektivne realnosti poprej identificiranih elementov.«³³

Ta četrti korak - od sinekdohičnega opisa preučevanega področja do ironične refleksije (ne)ustrezno opisanih elementov, ki nasprotujejo integraciji v hipotaktično urejeno celoto, ali do vsake samorefleksije glede na konstruktivistično naravo urejevalnega načela - pa po Whitovem prepričanju prav tako ni pretirano logično determiniran.

1 Kot kaže ustrezajo faze »preoblikovanja« ali »rekonstrukcije« tistemu spoznavnemu okviru, ki ga je Piaget³⁴ identificiral v proučevanju razvoja spoznavnih zmožnosti otroka in ki se po njegovem mnenju razvija od senzomotorične preko reprezentativne in operacijske faze do nekega racionalnega doumevanja bistva klasifikacij nasploh. Slednjemu namreč ne gre toliko za logiko kot za *kombinacijo ontogenetskih in dejanskih zmožnosti asimilacije in akomodacije na okolje*, zmožnosti, ki pogojujejo tropološko restrukturiranje. Piagetov prispevek teoriji o razvoju kognitivnih sposobnosti otroka nas zato dejansko pripelje do razmerja med modusom tropov - načinom spoznavnega prestrukturiranja (prefigure) - in vrsto kognitivnega opisa (ki prvega pravzaprav šele omogoči). Pri tem se, meni White, navezuje na Rousseauja, Hegla, Nietzscheja, celo na Vica: (»poetična logika usmerja spoznavne načine pesnikov, otrok in pripadnikov primitivnih skupnosti...«). Toda niti Vico niti kateri od omenjenih mislecev te *prafigurativne spoznavne oblike* (prefigurative modes of cognition) ne postavlja nasproti *racionalnim spoznavnim oblikam* (rational modes of cognition); nasprotno, vsi razumejo trope in figure kot podlago, na kateri temelji racionalna vednost o svetu. Vico in Heglu pomeni racionalna oz. znanstvena vednost manj kot resnica, ki se pokaže skozi refleksijo na *prafigurativni ravni*, prav tako pa se tudi Rousseau in Nietzsche - čeprav sta potegnila ostro ločnico med čustvi oz. voljo in razumom - nista nikoli dokončno odločila med poetičnim in racionalnim oz. znanstvenim spoznavnim modelom, obe obliki sta namreč želela združiti v izraz, ki bi omogočal celovito (človeško) osmišljanje sveta.

Zato White pozneje, ko načelo spoznavnega procesa primerja s Piagetovo klasifikacijo razvojnih faz otroških spoznavnih zmožnosti,³⁵ hkrati ugotavlja, da je Piaget znova odkril tradicionalno teorijo tropov iz časov renesanse, teorijo, ki nas uči, da tropi figurativne govornice - metafora, metonomija, sinekdoha in ironija, prisotni v zavestnih

33. *Ibid.*, str. 14.

34. *Ibid.*, povzeto po Jean Piaget, *Probleme der Entwicklungspsychologie*, Kleine Schriften, Frankfurt/M 1976.

35. Piagetova klasifikacija razvojnih faz otroških spoznavnih zmožnosti: senzomotorična, reprezentativna, operacijska, logična faza.

procesih *poiesis* - temeljijo (kot sestavni del diskurza) na psihogenetskem v razvoju otroka.³⁶ V kolikor torej razvoj kognitivnih zmožnosti ljudi temelji na arhetipični obliki diskurza in je diskurz neka rekapitulacija razvoja spoznavnega procesa na način, ki spominja na otroško spoznavanje realnosti in obenem razmerje med realnostjo in njegovo lastno zavestjo, potem tudi ni pomembno, ali je - kot pripominjajo nekateri - Piaget te oblike podredil svojim podatkom ali ne. Prodornost njegovih teorij se namreč izraža v načinu, kako neki arhetip diskurza - proces, skozi katerega dodeljujemo realnosti smisel in (v najboljšem primeru) poskuse takega osmišljanja tudi reflektiramo - povezuje s procesom razvoja otrokove spoznavne sposobnosti.

White, ki ga je Piaget očitno zelo navdušil, nato poudarja, da je sam - tako v *Metahistory* in nekaterih člankih (tudi v *Tropic of Discourse*) - nameraval razkriti način, kako skušajo določeni teoretiki, v svojih analizah procesov mišljenja, le-te projicirati skozi štiristopenjsko shemo tropov in jih (analize) vpeti v strukturo zapleta, pri tem pa razvoj tega, kar bi naivno lahko imenovali realnost, približati samoreflektirajočim (ironičnim) pojmovanjem realnosti. Tako shemo modela strukturiranja zapleta (pattern of enplotment) sta po Whitovem mnenju že Vico in Nietzsche analizirala kot logiko *poiesis*, Hegel in Marx pa kot logiko *noiesis*.

Če potemtakem Piaget vzpostavi neko ontogenetsko podlago obravnavane sheme, je to samo še dodatna pozitivistična potrditev njene arhetipske narave. Zato se ob večni navzočnosti sheme tropološke prafigurativnosti - predvsem kadar jih sprejemamo kot ključ za razumevanje zahodnega diskurza v zavesti - moramo vprašati predvsem po njenem psihološkem statusu. Obenem ji, četudi se pokaže (tropološka shema prafigurativnosti) za nadvse ustrezen predstavitveni model diskurza, ne moremo pripisovati mesta nekakšnega diskurzivnega zakona, temveč ji lahko priznamo samo status nekega modela, ki se v sodobnem diskurzu o človeški zavesti vedno znova pojavlja.³⁷ In res, če prav pomislimo, ugotovimo, da ima (kot trdi White) moderna zahodna kulturna tradicija v sebi že izraženo vrednoto nekakšne konvencije, ki nastopa v diskurzu o zavesti oz. znotraj diskurza o diskurzu še iz časov pred vnovičnimi odkritji in posodobitvami takšnih modelov, ki nastopajo v delih avtorjev 19. stoletja.

Piaget je le eden zadnjih iz dolge vrste raziskovalcev, empirikov in idealistov, ki so v štiristopenjski shemi tropov vedno znova odkrivali nekakšen model za oblike mentalne asociativnosti, ne glede na to, ali je ta obravnavana kot struktura ali kot proces.

2 Prav tako kot Freud. *Traumdeutung* oz. IV. poglavje te knjige (*Traumarbeit*) pa tisti zapis, ki ga po Whitovem mnenju uvršča med avtorje, ki so ponovno odkrili tropološko strukturo zavesti. V omenjenem tekstu (tako White) skuša Freud utemeljiti svoje prepričanje, da vzorec figurativne govornice deluje na ravni nezavednega. Vendar je za nas tu pomembnejše to, da v svoji analizi oz. poglavju »Delo sanj« ne namenja pretirane pozornosti diahronemu razvoju tistih oblik *poiesis*, ki jih imenujemo sanje, prav tako kot ga tudi prehodne faze sanjskih predstav ne zanimajo v taki meri kot mehanizmi, ki omogočajo zvezo med manifestno vsebino

36. H. White, *Auch Klo...*, str. 21.

37. *Ibid.*, str. 22.

sanj in latentnimi sanjskimi željami. Prav ti mehanizmi so namreč tisti, ki po Jacobsonovem mnenju ustrezajo tropom in so kot zvrsti figurativne govornice sistematizirani v okviru moderne retorične teorije, še več, skorajda docela koincidirajo s strukturami tropov.

Do tega pride zato, ker:

1. Freud sam mehanizme »dela sanj« primerja z mehanizmi *poiesis* ter pri opisu obravnavanih procesov celo uporablja terminologijo figurativne govornice,
2. ker je okvir Freudove teorije je tako širok, da dopušča uporabo le-te tudi na drugih področjih analize človeške kulture brez nevarnosti, da bi se njena vrednost kakorkoli zmanjšala, in
3. ker procese »dela sanj« enači s procesi budne zavesti, se pravi, da jih prej uvršča med domišljjske kot logične.

Vendar je za posameznika, ki se ukvarja tako z občo teorijo diskurza in podrobneje z diskurzom o zavesti, pomembneje to, da skuša Freud s potrpežljivo analizo mehanizmov »dela sanj« osvetliti vmesne operacije budne zavesti - mehanizmov, ki zavestno skušajo posredovati med domišljjskimi in iz logike izhajajočimi zmožnostmi, in zato omogočajo pogled v same diskurzivne operacije. Obenem je z *odkritjem* štiristopenjske narave »sanjskega dela« omogočil širši pogled v tiste procese diskurza, v katerih pride do posredovanja med spoznanjem in konceptualizacijo, opisom in argumentacijo, skratka, med različnimi dihotomičnimi izrazi, ki jih priložnostno vpeljemo zato, da bi izrazili prepletenost med poetično in noetično ravno zavesti, med katerima skuša - zaradi razumevanju posredovati nenazadnje tudi diskurz sam.³⁸

To seveda ne pomeni, da White - ali katerikoli izmed tukaj citiranih avtorjev - trdi, da je treba mehanizme »sanjskega dela«, kot jih opisuje Freud, enačiti z omenjenimi štirimi glavnimi tropi figurativne govornice. Lahko pa (s pomočjo Whitovega kategorialnega aparata) Freudove mehanizme »dela sanj« prepoznamo kot psihološke ekvivalente tega, kar predstavljajo tropi v govornici oz. transformacijska shema v pojmovnem mišljenju, ter se tako dokopljemo do prepoznavanja razmerja med mimetičnimi in diegetičnimi elementi vsakokratne predstavitve tako speče kot budne zavesti.

3 Podobno kot Piageta in Freuda se je White nato lotil tudi Marxa. Na podlagi njegove analize vrednostnih form je skušal ugotoviti, kako si je Marx *prilastil* omenjeno transformacijsko shemo. Podobno kot v *Metahistory*³⁹, kjer je skušal analizirati strukturo Marxove retorike, je v obravnavanem tekstu (*Auch Klio ...*) hotel poudariti, da so tudi njemu tropološke strukture pomagale prepoznavati stopnje določenega diahronnega procesa; denimo dogodkov v Franciji med 1848 in 1851, (glej *18. Brumaire Ludvika Bonaparta*).

Toda v tem primeru tako postavljeni tezi ne sledi, sicer zelo podrobna argumentacija, kar pomeni, da je Marx Whitu v tem primeru rabil samo za prehod k novemu poglavju obravnave. Na nek način to pozneje tudi potrdi, ko poudarja, da se zadnjemu, ključnemu vidiku teorije tropov, tj. njihovi vlogi označevalcev razvojne

38. *Ibid.*, str. 22, 23.

39. H. White, *Metahistory*, str. 320-327.

stopnje zavesti, lahko najustrezneje približamo skozi zgodovinarjevo delo. Skratka, ta vidik teorije tropov je morda lažje izpeljati, če ga speljemo na zgodovinarjevo stališče, ki se nagiba predvsem h »konkretni historični realnosti« in se manj ukvarja z »metodološkimi vprašanji«. ⁴⁰

4 E.P. Thompson, ki je to zapisal, je tudi za avtorja tega prispevka domala idealna priložnost za razmislek o mestu »tropizacije« v historičnem diskurzu: - prvič, zaradi svoje suverenosti v obvladovanju bogatega sklopa virov, in - drugič, zaradi svojega, že kar pregovornega odklanjanja vsake metodološke refleksije ali abstraktne teorije. ⁴¹

Toda takoj ko se Thompson loti tudi proučevanja razvoja zavesti delavskega razreda (v določenem časovnem okviru) in ne le slikanja akterjev, dogodkov in institucij, preko katerih se je ta razvoj manifestiral, pa že trčimo na »nenehno navzočnost tropološkega modela«. ⁴² Tudi pri njem se ta razkrije kot prizadevanje za tem, da bi razvojnim stopnjam zavesti (v tem primeru določene skupine) podelil neko strukturo plota ali, če uporabimo Thompsonov izraz, da realnost teh kategorij prepoznamo v tistih tipih različnih oblik zavesti, ki dejansko spremljajo razvoj zavesti posamezne skupine ljudi v njenem končnem gibanju od naivnega v ironično stanje.

Tako Thompson že na začetku svojega diskurza natančno oriše svoje razumevanje pojma »razred«; zanj razred ni niti stvar, še manj entiteta, temveč predvsem neke vrste »razmerje«. ⁴³ Po njegovem mnenju se razred oblikuje takrat, ko skupina ljudi ... »zazna in artikulira identiteto lastnih interesov, ki pa se razlikujejo med seboj prav tako kot se razlikujejo od interesov drugih ljudi oz. jim nasprotujejo.« ⁴⁴ V nadaljevanju nato ugotavlja, da v reakcijah podobnih poklicnih skupin (skupin s podobnimi izkušnjami) sicer lahko prepoznamo neko skupno logiko, a hkrati dodaja (podobno kot White), da ne moremo iz tega izpeljevati nobenega zakona, četudi so faze, ki jih vpelje - zato da bi opisal razvoj zavesti delavskega razreda - na nek način vendarle predvidljive. Seveda zadnje ne pomeni, da ga zanima le opisovanje časovnih obdobj, v katerih se omenjene faze izoblikujejo, nasprotno, veliko bolj ga pritegujeta vsebina in specifični razvoj teh različnih faz - ki jih razume kot strukture zavesti.

Način Thompsonovega kodiranja faz (in njihovih struktur) se pravzaprav v mnogočem ujema z Marxovimi raziskavami različnih načinov ovedanja blagovnih razmerij, vendar je »prepisovanje« v tem primeru izključeno. Thompson namreč ni samo natančneje definiriral posamičnih faz razvoja angleškega delavskega razreda, temveč je na podlagi posamičnih dejstev razvil njihovo specifično kronološko zaporedje. Po Whitovem mnenju pa je s tem naletel na kritiko vulgomarksistov ⁴⁵ in

40. E.P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, Victor Gollancz Ltd, London 1964, str. 9-10.

41. Thompson je dobrih deset let pozneje skušal svoj skepticizem do teorije oz. metodologije historiografije podrobneje prikazati v delu, *The Poverty of Theory and Other Essays*, New York/London 1978. V nemščino je prevedena skrajšana verzija, *Das Elend der Theorie*, Frankfurt/M 1980.

42. H. White, *Auch Klio...*, str. 25.

43. E.P. Thompson, *The Making...*, str. 9.

44. *Ibid.*

45. V argumentaciji svojih stališč nasproti vulgomarksističnemu pojmovanju razreda kot stvari na sebi, se Thompson sklicuje predvsem na N.J. Smelserja, *Social Change in the Industrial Revolution*, 1959. Le-ta pa je bil pod močnim vplivom svojega prijatelja Talcotta Parsonsa.

pozitivistično usmerjenih sociologov, saj je obojim očital pretirano željo po abstrakciji, medtem ko je sebe predstavljal kot realista. Pri tem je svoje stališče zagovarjal s prepričanjem, da lahko kategorijo »razred« razumemo le, če jo obravnavamo kot socialno in kulturno tvorbo, vpeto v dolgotrajen proces. White to nato hitro izrabi, da lahko pove nekaj o napeljevanju na »realno historično soodvisnost«, ki ga, kot pravi, najdemo na pretek pri nasprotnikih metodološke refleksije in abstraktnega teoretiziranja, predvsem v njegovi trezni britanski izvedbi, hkrati pa ugotavlja, da je Thompson v uvodu v svojo knjigo zbehal tudi t.i. realiste, s tem, ko je za njihov okus nekoliko preveč čustveno zapisal, da je njegovo delo mogoče razumeti kot biografijo angleškega delavskega razreda, biografijo, ki obsega obdobje njegove mladosti in prehod v zrela leta.⁴⁶ (Kot da kategorije »mladost« in »zrela leta« ne bi bile del splošne kulturne metaforike, ki je sprejeta kot konkretna realnost.)

Ko potem Thompson konceptualizira faze svoje historične predstavitve, te sicer docela ne ustrezajo bistvu nekakšne historične zakonitosti, a kljub temu sledijo konstrukciji določenega že vpeljanega diskurza. Skratka, vendarle imamo opraviti z dokaj neposrednim prevzemanjem štiristopenjskega organiziranja diskurza, in to v obliki konstruirane in ne zgolj izmišljene sheme.

Sicer pa je njegova razprava razdeljena takole:

Prvi del je prerez ljudskih tradicij 18. stoletja, ki so odločilno vplivale na jakobinske nemire v tem času. V drugem delu prehaja avtor od subjektivnih vplivov k objektivnim ter izkušnjam delavskih skupin v času industrijske revolucije, pripisuje prav poseben pomen, obenem pa skuša opredeliti naravo nove industrijske delavne discipline ter vlogo, ki jo je pri tem imela metodistična cerkev. V tretjem delu nato znova povzame zgodovino »plebejskega radikalizma«, in jo nadaljuje s predstavitvijo obdobja od ludističnega gibanja do izteka Napoleonovih vojn, na koncu pa se - kot pravi sam - loti še »nekaterih vidikov politične teorije razredne zavesti dvajsetih in tridesetih let 19. stoletja«.⁴⁷ Zakaj pravzaprav taka razdelitev diskurza?

Na tako postavljeno retorično vprašanje odgovarja najprej Thompson sam, ko pravi, da ne ponuja nepretrgane pripovedi, temveč samo prepleta obravnavane teme, ki so med seboj tesno povezane. Toda že sama raba glagolnika »making« (v naslovu) napeljuje (tako White) na aktivno, konstruktivno naravo obravnavanega predmeta in v ta namen vpeljanega diskurza, pri čemer Thompson sam v uvodu diskurz razdeli tako, da je v njem mogoče zaslediti »logiko tropske organizacije«.⁴⁸

Na tej točki pa nato White samo nadaljuje. Prvo tradicionalistično fazo delavske zavesti - v kateri se delavci na podlagi neke splošne, a neizrečene želje po svobodi zavedo razlike med njimi in delodajalci, obenem pa zaslutijo medsebojno podobnost - imenuje stopnjo metaforične zavesti. V drugem delu - kjer se Thompson loti proučevanja različic eksistenčnega položaja delavstva, oblik, ki izvirajo iz različnih industrijskih načel dela, in ki se v soodvisnem procesu izkristalizirajo kot specifične vrste, a kljub temu niso nič drugega kot elementi istega procesa - pa vidi strukturo metonimične zavesti. Tretji del Thompson podnaslovi kot »The Working Class

46. E.P. Thompson, *The Making...*, str. 11.

47. *Ibid.*, str. 12.

48. H. White, *Auch Klio...*, str. 27.

Presence«. Zgovoren naslov se nato nadaljuje v argumentacijo teze, ki pravi, da so delavci po prvi grobi represiji (Paterloo 1819) spoznali novo dimenzijo pripadnosti določeni skupini kot del neke celote. To razsežnost zavesti White razvrsti v tretjo - sinekdohično stopnjo zavesti. In samo v tej fazi - nas pouči Thompson - »lahko govorimo o novi obliki delavskega ovedenja lastnih interesov in o njihovem položaju kot razrednem položaju«. ⁴⁹ Delavstvo je začelo svoje življenje spremljati kot del občezgodovinskega konflikta med (preprosto definiranim) delavskim razredom na eni in nespremenjenim spodnjim domom parlamenta na drugi strani. Torej se je šele po l. 1830 začela oblikovati jasno definirana razredna zavest v pravem marksističnem smislu, na podlagi katere so delavci spoznali, da je njihov boj pogojen z bojem njihovih predhodnikov. Toda s takimi ugotovitvami nas Thompson pravzaprav že uvaja v novo in zadnje poglavje (Class Consciousness), tretjega dela knjige - po Whitovem mnenju gre za zaključeno celoto in s tem za nekak četrti del - ki »prežeto z melanholijo predstavlja ovedenje nekakšnega ironičnega stanja, faze, ki ne pomeni le prehoda od razredne zavesti v delavsko samozavedanje, temveč sproža hkrati usodno drobljenje delavskega gibanja«. ⁵⁰

Torej lahko to stopnjo označimo kot ironično, saj je v tem času dejansko mogoče spremljati slabljenje obeh osrednjih idealov (sindikalizem, internacionalizem), ki bi lahko radikalizirala delavsko gibanje.

Avtorju knjige se je to spoznanje, kot kaže, zalezlo pod strogi akademizem, saj je v sklepu z občutno melanholijo zapisal: »Ta vizija (internationalizma, sindikalizma op.) je razpadla še hitreje, kot je nastala.« ⁵¹ Sorazmerni napredek, ki ga je videl v večji zmožnosti organiziranega upora delavcev v okviru razreda ter v njihovem ponosu zaradi pripadnosti delavskemu razredu, pa je po njegovem mnenju delavce in delodajalce prej izoliral kot zblížal, hkrati pa terjal reorganiziranje delavskega *gibanja*, saj bi delavci le tako lahko izsilili ustrezne trade-unionistične reforme. ⁵²

A pomembnejša od komentarja dogodkov, na katerih je temeljila delavska strategija v Angliji po l. 1835, je prav gotovo Thompsonova sklepna ugotovitev, s katero večini analitikov delavskega gibanja v Angliji, tako »romantikom« kot »radikalnim obrtnikom« očita, da so se zgolj površno, zunaj družbenega konteksta, še kar najprej ukvarjali z »bistvom dela, profita in produkcije« ⁵³ in s tem zožili teorijo dveh kultur (kulturo delavcev in delodajalcev) na frazo Williama Blakea; »noben um ne sega v obe kulturi, torej ni sposoben interpretirati obeh hkrati«. ⁵⁴

Prav na te se nato nanaša tudi njegova zadnja, prej sentimentalna kot ironična misel, ki preveva zadnji odstavek: »Z neuspelo združitvijo obeh tradicij se je nekaj izgubilo. Koliko, tega ne vemo, saj spadamo med poražence.« ⁵⁵

49. E.P. Thompson, *The Making...*, str. 711.

50. H. White, *Auch Klio...*, str. 28.

51. E.P. Thompson, *The Making...*, str. 830.

52. *Ibid.*

53. S tem so, ugotavlja trpkno, večino raziskovalcev poznejših generacij, ki so se in se še danes ukvarjajo z ugotavljanjem temeljnih značilnosti in posebnosti posamezne kulture, razdelili na dva tabora.

54. E.P. Thompson, *The Making...*, str. 832.

55. *Ibid.*

III

White se je, kot sam pravi, nekoliko dlje pomudil pri razkrivanju tropološke strukture Thompsonovega diskurza, ker se je Thompson za razliko od Piageta in Freuda v svojih analizah zavesti ukvarjal predvsem a konkretno historično realnostjo in ne vzpostavljanjem kakršnekoli metode. To je prav gotovo res in nenazadnje je nekaj podobnega poudaril, še preden se je lotil Thompsonovega dela, vendar je res tudi, da je tudi sam White še vedno najprej *historik*, oz. ga zanima teorija historiografije. Zato si z njim lahko največ pomagajo tisti, ki jih - še po tako stranskih poteh (preko teorije tropov) - vpelje v preučevanje organizacije historičnega diskurza. Resnično ga namreč zanima odgovor na to, zakaj se je tako subtilen interpret podatkov (Thompson op.p.) oprijel prav te tropološke sheme pri organizaciji svojega diskurza. Kot pravi, ga je v prevzela predvsem Thompsonova izjemna diskurzivna samorefleksija, s katero mu je uspelo vzpostaviti takšno razvojno shemo, ki je ustrezala tako »ustvarjanju« (making) zavesti angleškega delavskega razreda, kot konstituiranju njegovega lastnega diskurza.⁵⁶ Po njegovem mnenju, je kot avtor izjemne razprave, tj. zgodovine angleškega delavstva, uspel predvsem zaradi svojega pretanjenega čuta, ki mu je omogočil, najsibo zavestni ali intuitivni izbor sheme, ki je že dlje časa povezana z analizo procesov zavesti v retoriki, poetiki, didaktiki in kot je z v tem zapisu s povzeto primerjavo poskušal nakazati sam White, tudi v eksperimentalni psihologiji in psihoanalizi. Zato je stališče, da je Thompson v svoji historični obravnavi uporabil teorijo tropov nevede ali nenačrtno, pravzaprav brez pravega pomena. Rezultat, ki je v obliki knjige pred nami, je namreč tehten dokaz za sklep, da jo je (teorijo tropov op.p.) v oblikovanju lastnega diskurza vsaj zaslutil, če ne že na novo odkril. Podobno misli tudi White in dodaja: »Nočemo trditi, da so njegove faze docela identične s tistimi, ki v Piagetovih razpravah razmejujejo razvoj otroških spoznavnih zmožnosti ali tistimi, ki jih je razvil Freud v svoji analizi dela sanj. Toda dejstvo, da vse tri analogne strukture nastopajo v delih tako različnih mislecev ali bolje, v njihovih tako različnih načinih prepoznavanja problemov predstavitve oz. njene analize, opravičuje hipotezo, da gre v primeru tropološke teorije za uporaben model diskurza, če ne kar za neki splošni model v preučevanju zavesti.«⁵⁷

In kako naprej?

Z Whitovo *metodo* seveda... Z njegovim retoričnim vprašanjem, z vprašanjem, ki se tudi brez njegovih namigov kar samo vsiljuje, in sicer: zakaj skuša kot avtor, ki ga vendarle zanima predvsem historični diskurz, lingvistično teorijo tropov vzpostaviti na ravni skupnega imenovalca zgornjih, kot rečeno, tako različnih »zvrsti« zavesti, zakaj preprosto ne pusti, da ostanejo to, kar so, jezikovni izraz različnih oblik zavesti? Zakaj ne govoriti o »zgoditvi«, »odlašanju«, »predstavitvi« in »sekundarni obravnavi«, (Freud); o »senzomotoričnem«, »reprezentativnem«, »logičnem«, (Piaget); ali »preprostom«, »občem«, »razvitem«, »prismojenem«, (Marx)?

Vprašanje je morda res zgolj »retorično«, a služi svojemu namenu. Whitov odgovor je namreč izčrpen in zbujajo celo vrsto novih podtonov v razmišljanju o pričujoči temi. Tukaj ga bom skušal (odgovor) - ne brez nelagodnega občutka površnosti, a zato z

56. H. White, *Auch Klio...*, str. 30.

57. *Ibid.*

njegovo pomočjo - nekoliko strniti. Seveda moramo pri tem upoštevati, da njegova argumentacija temelji na prepričanju, da nam tropološka teorija diskurza omogoča določeno razumevanje »eksistencialne kontinuitete med zmoto in resnico, nevednostjo in spoznanjem ... med domišljanjem in mišljenjem.« »Predolgo,« poudarja, »smo menili, da gre v razmerju med temi pari pojmov za antagonizem, zato nam šele tropološka teorija diskurza pomaga razumeti, da je prav jezik posrednik med takimi dozdevnimi opozicijami - sam diskurz pa nam (na podlagi naših lastnih izkušenj) približa tuja spoznanja; ali drugače, s tropološko teorijo diskurza smo pridobili 'razredbo besed', ki nam v mnogočem olajša ali sploh omogoča prisvajanja teh spoznanj.«⁵⁸

In dalje; na podlagi tropološke teorije diskurza lahko - na osnovi dominantnih diskurzivnih jezikovnih oblik - ne le zaznamo *različnost vsebin* različnih interpretov, temveč lahko *različne zvrsti* diskurza tudi klasificiramo. Torej lahko - tako kot v pričujočem primeru - razločimo različne tipe *praktičnega* oz. občega diskurza, obenem pa nam tropološka teorija omogoča *razvrstitev* diskurzov o socialnih pojavih vseh vrst (npr. norosti, samomoru, ljubezni, vojna, politiki, gospodarstvu ...), diskurzov, na katerih temeljijo *vse* historične predstavitve in končno, na podlagi tovrstne teorije je mogoče opredeliti tudi zvrsti *formalne* diskurza (drame, romani, pesnitve), ki so za organizacijo historičnega diskurza zanemarljive le na prvi pogled.

Vendar tudi *diskurzivna tipologija* ni končni cilj tropološke teorije diskurza, četudi jo ta šele vzpostavlja. Je le *orodje* oz. način, ki nam omogoči dostop do tipologije spoznavnih oblik. Namreč, šele v trenutku, ko nam uspe vzpostaviti razmerje med diskurzivno tipologijo in tipologijo spoznavnih oblik (tako White), lahko upamo na konstituiranje nekakšnih *jezikovnih protokolov*, na podlagi katerih je nato sploh mogoče posredovanje med tistimi alternativnimi spoznavnimi oblikami, ki so sčasoma - sprejete kot *naravne* ali *konstruirane* resnice - otrdele v ideologije.⁵⁹ Morda bi s *takšno* novo spoznavno obliko lahko posredovali med stališči alternativnih ideologij oz. stališči njihovih nosilcev, ki si med seboj očitajo ideološkost, lastna dognanja pa predstavljajo kot znanstveno utemeljene teorije. In končno, morda bi lahko s pomočjo take dopolnjene tipologije spoznavnih oblik na novo ovrednotili tezo o tem, kar je Lukács definiral kot razmerje med »možno in lažno razredno zavestjo.«⁶⁰

Na tej točki bi se klasični marksistični teoretiki (meni White, tokrat nekoliko poenostavljeno), seveda morali odreči ekskluzivizmu lastnega poznavanja objektivne dejanskosti in nasprotnikom priznati kaj več kot zgolj njeno izkrivljanje. Tako prvi kot drugi pa bi morali spoznati, da ne gre za alternativno med objektivnim in izkrivljenim pogledom, temveč za »različne strategije miselnega konstituiranja dejanskosti.«⁶¹ Različne interpretacije dejanskosti bi tako determinirale *predvsem* njihove lastne etične implikacije.

Slišati je zelo preprosto toda preden ga prehitro obtožimo zaradi poenostavljanja, moram v njegovo obrambo dodati še nekaj objektivnih dejstev. Prvo - v tem sestavku

58. *Ibid.*, str. 32.

59. *Ibid.*, str. 33.

60. *Ibid.*, str. 34.

61. *Ibid.*

sem ga kar nekajkrat omenil - *določa* Whita kot teoretika zgodovinopisja, ne glede na to, da v okviru sistematizacije mehanizmov jezikovnih determinant historiografskih spoznavnih oblik veliko prostora namenja »organizaciji« psihološkega oz. psihoanalitskega diskurza. Drugo dejstvo so kritiki njegovega dela. Nekateri mu namreč očita »radikalni skepticizem«, celo »pesimizem«; predvsem zaradi njegove previdnosti do resničnih spoznanj humanističnih ved. Pri tem največkrat navajajo poglavje »Die Last der Geschichte«, dela *Auch Klio ...*, tako kot nekatera poglavja knjige *Metahistory*. In slednjič, mislim, da moramo vendarle upoštevati tudi njegov lasten namen, ki ga hoče doseči v poglavjih o *tropološki teoriji, diskurzu...*, tj. dokazati prav nasprotno; da ni nikoli dvomil v možnost zgodovinskih, kulturnih ali družbenih spoznanj, saj v zaključku poglavja⁶² s podobnim naslovom tudi sam poudarja, da je ob različnih priložnostih zavračal samo tista stališča, ki temeljijo na prepričanju, da je do resničnih znanstvenih spoznanj v okviru humanističnih ved mogoče priti le s spoznavnimi načeli naravoslovnih ved. »Resnično sem skušal dokazati,« pravi sam v nadaljevanju, »da nam kljub temu, da se morda ne bomo nikoli dokopali do znanstvenega spoznanja o človeški naravi, še vedno ostane, alternativna spoznavna oblika literature in umetnosti nasploh« nato pa za sklep (z zanj neobičajno zagrizenostjo) dodaja, »le samovoljno, tiransko mišljenje lahko vztraja na izključnosti spoznavnega načina naravoslovnih znanosti.«⁶³ Toda ne glede na način, preprost, ponekod morda naivno zagrizen, nam White vedno znova dokazuje, da je izbira med znanostjo in umetnostjo v širšem okviru humanističnih ved - s tem tudi v historiografiji - nesmiselna in da dejansko obstaja - ne objektivna - temveč samo dobra ali slaba subjektivna interpretacija = predstavitev preteklega dogajanja.

Literatura

- Dominick La Capra, *Geschichte und Kritik*, Fischer, Frankfurt/M 1987
- Christian Meier, Jörn Rüsen, *Theorie der Geschichte* (Beiträge zur Historik, 5. zv.), *Historische Methode*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München 1988.
- Pietro Rossi (ed.), *Theorie der modernen Geschichtsschreibung*, Suhrkamp, Frankfurt 1987.
- Hayden White, *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, John Hopkins U.P., Baltimore 1973.
- Hayden White, *Tropics of Discourse. Essays on Cultural Criticism*, John Hopkins U.P., Baltimore 1978.

62. Mislim predvsem na poglavja "Tropologie, Diskurs und die Formen des menschlichen Bewußtseins" v *Auch Klio...*, str. 1-35.

63. *Ibid.*, str. 35.